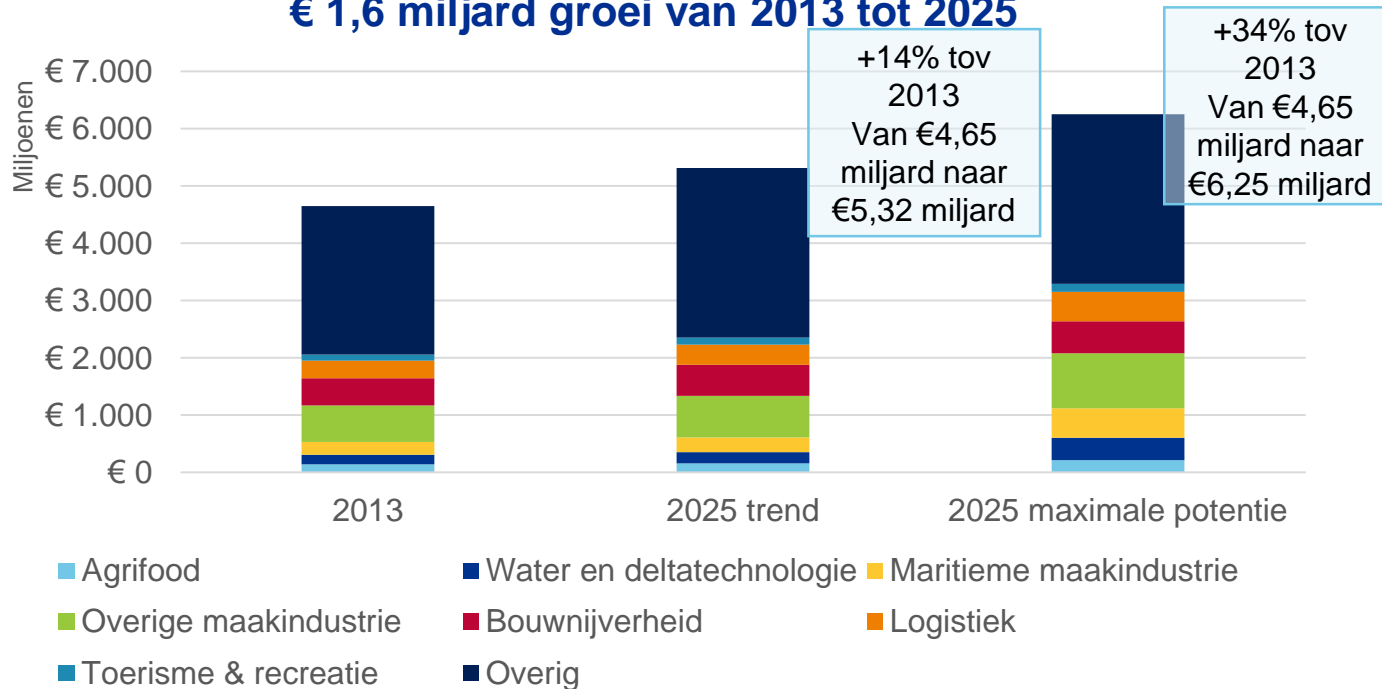

1. Ontwikkeling Bruto Regionaal Product

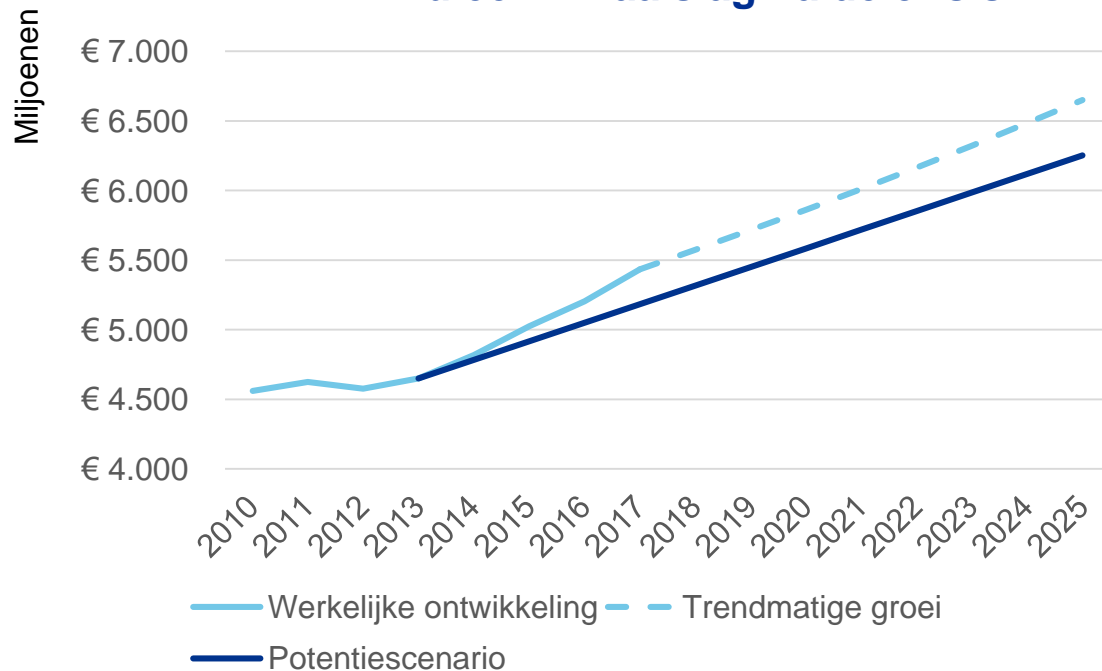
Maximale potentie van regionale economie: € 1,6 miljard groei van 2013 tot 2025

Uitgangspunten maximale groeiscenario 2013

	Toegevoegde waarde per sector (in mln.)		Arbeidsprod per sector (in duizenden)	
	2013	2025	2013	2025
Agrifood	€ 141	€ 216	€ 59	€ 80
Water- en deltatechnologie	€ 168	€ 388	€ 95	€ 130
Maritieme maakindustrie	€ 222	€ 513	€ 86	€ 128
Overige maakindustrie	€ 637	€ 961	€ 165	€ 195
Bouwnijverheid	€ 475	€ 560	€ 71	€ 88
Logistiek	€ 308	€ 512	€ 87	€ 109
Toerisme & recreatie	€ 107	€ 139	€ 41	€ 43
Overig	€ 2.592	€ 2.964	€ 68	€ 78
Totaal (BRP)	€ 4.650	€ 6.252		

De regio ligt op koers: het BRP ontwikkelt zich in lijn met gestelde ambitie en maakt nu een inhaalslag na de crisis.

Groei tussen 2013 en 2017 over de gehele linie door innovatie Groeiende sector 'Overig' door succesvolle sector zakelijke dienstverlening/ict (nieuwe regio-indeling)

	2013	2017	Toename	Potentie	Resterend
Agrifood	€ 141	€ 163	€ 22 (16%)	€ 216	€ 53
Water- en deltatechnologie	€ 168	€ 201	€ 33 (20%)	€ 388	€ 187
Maritieme maakindustrie	€ 222	€ 275	€ 53 (24%)	€ 513	€ 238
Overige maakindustrie	€ 637	€ 793	€ 156 (24%)	€ 961	€ 168
Bouwnijverheid	€ 475	€ 532	€ 57 (12%)	€ 560	€ 28
Logistiek	€ 308	€ 371	€ 63 (20%)	€ 512	€ 141
Toerisme & recreatie	€ 107	€ 131	€ 24 (22%)	€ 139	€ 8
Overig	€ 2.592	€ 2.969	€ 377 (15%)	€ 2.964	€ -5
Totaal (BRP)	€ 4.650	€ 5.435	€ 785	€ 1.602	€ 817

2. Ontwikkeling arbeidsmarkt

Er zijn tot 2025 circa 5.355 extra werknemers nodig in de regio, vooral op mbo-niveau 2,3 en 4.

Ruim 80% van deze werknemers kan uit de regio komen.

	Zij-instroom	Talent behouden	Pendel	Overig NL	Overig EU	Mondiaal	Totaal
Opleidingsniveau vanaf hbo	779	213	213	85	171	171	1.632
Opleidingsniveau t/m mbo niveau 4	1.174	707	193	64	257	64	2.459
Opleidingsniveau t/m mbo niveau 1	603	496	33	0	132	0	1.264
Totaal	2.556	1.416	439	149	560	235	5.355

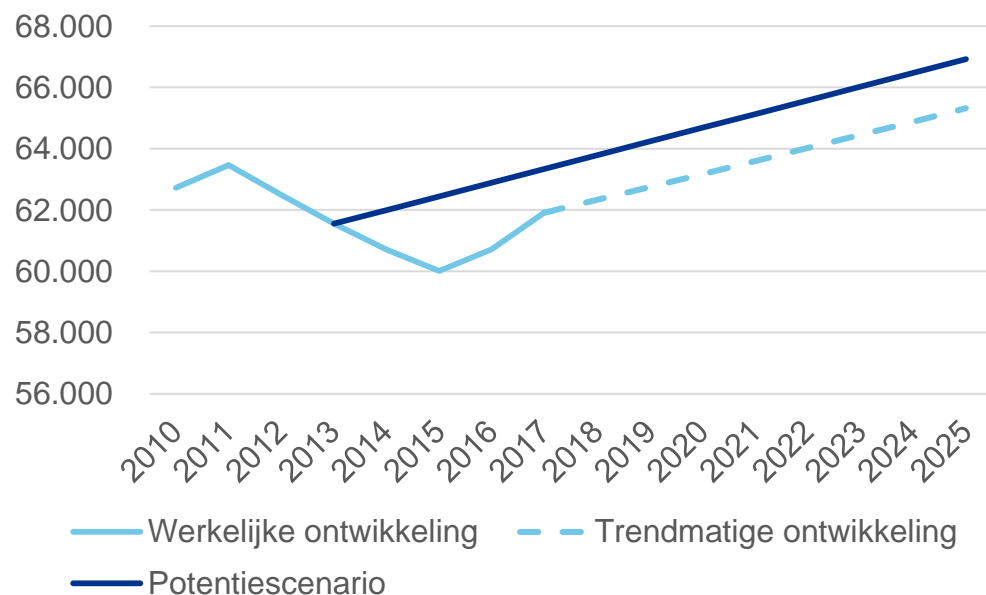
Talent uit de regio benutten

Ruim 5.000 extra werknemers nodig, uitsplitsing per sector

De extra werknemers zijn vooral nodig in de maritieme maakindustrie en overige maakindustrie, water- en deltatechnologie en logistiek. De bouw heeft in 2025 minder werknemers nodig dan nu, door innovatie.

	2013	2025	Toe- of afname
Agrifood	2.471	2.700	229
Water- en deltatechnologie	1.766	2.985	1.219
Maritieme maakindustrie	2.570	4.006	1.436
Overige maakindustrie	3.853	4.930	1.077
Bouwnijverheid	6.723	6.360	-363
Logistiek	3.526	4.693	1.167
Toerisme & recreatie	2.628	3.239	611
Overig	38.017	37.997	-20
Totaal	61.554	66.909	5.355

Na een dip trekt de werkgelegenheid weer aan en ligt de ontwikkeling weer vrijwel op koers.

Totale werkgelegenheid is met circa 400 toegenomen. Meer werk wordt verhoudingsgewijs met minder mensen gedaan.

	2013	2017	Ontwikkeling	% groei	Potentie	Te realiseren
Agrifood	2.471	2.516	45	1,8%	2.700	184
Water en deltatechnologie	1.766	1.941	175	9,9%	2.985	1.044
Maritieme maakindustrie	2.570	2.787	217	8,4%	4.006	1.219
Overige maakindustrie	3.853	3.381	-472	-12,3%	4.930	1.549
Bouwnijverheid	6.723	6.684	-39	-0,6%	6.360	-324
Logistiek	3.526	3.481	-45	-1,3%	4.693	1.212
Toerisme & recreatie	2.628	2.822	194	7,4%	3.239	417
Overig	38.013	38.308	295	0,8%	37.997	-311
Totaal	61.550	61.920	370	0,6%	66.909	4.989

3. Arbeidsmarkresultaten 2013-2017

Ontwikkelingen beroepsbevolking zijn positief: participatie neemt toe, werkloosheid neemt af.

	2013	2014	2015	2016	2017
Potentiele beroepsbevolking	106.000	106.000	106.000	106.000	107.000
Beroepsbevolking	77.000	74.000	74.000	75.000	77.000
Waarvan werkzaam:	71.000	71.000	72.000	73.000	74.000
Als werknemer	60.000	59.000	60.000	60.000	61.000
Als zelfstandige	13.000	12.000	10.000	14.000	14.000
Waarvan niet-werkzaam	4.000	4.000	4.000	4.000	2.000
Werkloosheidspercentage (%)	5,2	5,4	5,4	5,3	2,6
Niet-beroepsbevolking	31.000	31.000	31.000	31.000	31.000
Bruto arbeidsparticipatie (%)	72,6	69,8	69,8	70,8	72,0
Netto arbeidsparticipatie (%)	67,0	67,0	67,9	68,9	69,2

Beroepsniveau wordt gemiddeld iets hoger in de regio. Dit kan duiden op innovatie. Keerzijde is dat de reisbereidheid bij hoger opgeleiden hoger is, dus wellicht sneller kiezen voor een passende baan buiten de regio.

Werkzame beroepsbevolking	2013	2014	2015	2016	2017
Beroepsniveau 1+2	42.000	41.000	43.000	44.000	43.000
Beroepsniveau 3+4	29.000	31.000	29.000	29.000	32.000
Beroepsniveau onbekend	0	0	1.000	1.000	0

Per saldo reizen 4.100 meer mensen elke dag de regio uit voor werk dan dat er mensen de regio binnenkomen. De grootste pendel is met gemeente Utrecht.

Pendelcijfers	2013	2016	2013-2016
Aantal banen in de regio	65.700	63.600	-2.100
Aantal werknemers woonachtig in de regio	65.900	67.700	1.800
-Aantal werknemers dat woont en werkt in de regio	33.100	29.300	-3.800
-Aantal werknemers woonachtig binnen de regio dat werkt buiten de regio	32.800	38.400	5.600
-Aantal werknemers dat woont buiten de regio en werkt binnen de regio	32.600	34.300	1.700
-Saldo inkomende en uitgaande pendel (negatief=meer werknemers verlaten voor werk de regio dan dat er werknemers de regio inkomen)	-200	-4.100	-3.900

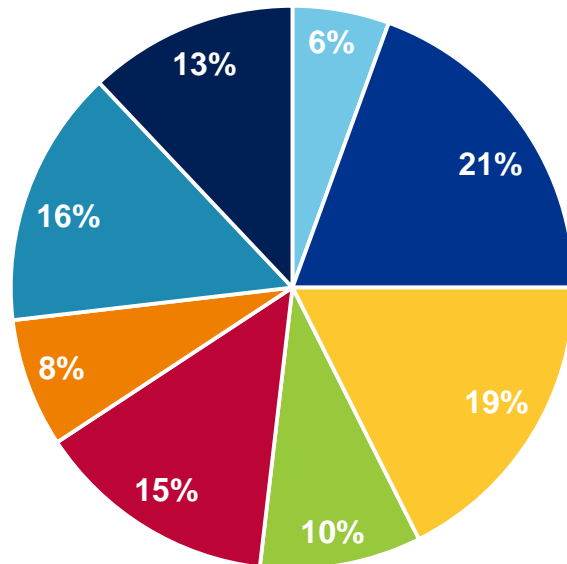
Top 5 gemeenten inkomend 2013		Top 5 gemeenten inkomend 2016	
Werkendam	1.700	Utrecht (gemeente)	1.900
Utrecht (gemeente)	1.600	Hardinxveld-Giessendam	1.600
Hardinxveld-Giessendam	1.500	Dordrecht	1.600
Rotterdam	1.000	Werkendam	1.300
Woudrichem	1.000	Rotterdam	1.300
Top 5 gemeenten uitgaand 2013		Top 5 gemeenten uitgaand 2016	
Utrecht (gemeente)	4.200	Utrecht (gemeente)	5.100
Nieuwegein	2.300	Rotterdam	2.600
Rotterdam	2.100	Nieuwegein	2.000
Dordrecht	2.000	Dordrecht	1.800
Sliedrecht	1.700	Sliedrecht	1.800

4. Projectenmonitor: hebben we het verschil gemaakt?

De regio zet in op zij-instroom en onderwijs & arbeidsmarkt. Dit is een succesvolle strategie die nog wel extra inzet vraagt. Meer aandacht is nodig voor een goed woon- en leefklimaat (bereikbaarheid, voorzieningen) en regiomarketing.

Aan welke knoppen moeten we draaien?

- Samenwerking triple helix
- Versterken innovatief vermogen en ketendichtheid
- Verbinding sectoren: cross-overs
- Regiobranding
- Onderwijs & arbeidsmarkt
- Zij-instroom
- Omgevingsfactoren
- Maximaal groeiscenario CPB

	Maximaal effect	Aandeel publieke investeringen
Samenwerking triple helix	6%	0%
Versterken innovatief vermogen en ketendichtheid	21%	9%
Verbinding sectoren: cross-overs	19%	0%
Regiobranding	10%	0%
Onderwijs & arbeidsmarkt	15%	41%
Zij-instroom	8%	50%
Omgevingsfactoren	16%	0%
Maximaal groeiscenario CPB	13%	0%

← ← ← } RAP A5H

Door de projecten wordt een vliegwiel op gang gebracht: de regionale economie krijgt extra sprongkracht.

PER SECTOR	BRP 2013 (in mln)	BRP 2025 (doel) (in mln)	Gerealiseerd 2013 – 2017 (in mln)	Vliegwiel projecten	Uitdaging per sector
Agrifood	€ 141	€ 216	€ 22 (16%)	€ 529.000	49%
Water en deltatechnologie	€ 168	€ 388	€ 33 (20%)	€ 632.000	23%
Maritieme maakindustrie	€ 222	€ 513	€ 53 (24%)	€ 834.000	26%
Overige maakindustrie	€ 637	€ 961	€ 156 (24%)	€ 2.388.000	68%
Bouwnijverheid	€ 475	€ 560	€ 57 (12%)	€ 1.781.000	0%
Logistiek	€ 308	€ 512	€ 63 (20%)	€ 1.156.000	47%
Toerisme & recreatie	€ 107	€ 139	€ 24 (22%)	€ 2.074.000	0%
Overig	€ 2.592	€ 2.964	€ 77 (15%)	€ 9.721.000	0%
Totaal	€ 4.650	€ 6.252	€ 785 (17%)	€ 19.115.000	

Notitie

Titel:

Toelichting op dashboards ETM'18

Datum:

12 september 2018

Leeswijzer

U heeft ons gevraagd om de Economische Transformatie-monitor van de regio Alblasserwaard-Vijfheerenlanden die in 2015 is uitgebracht te actualiseren naar 2018. Deze ETM'18 is een actualisatie van de basisgegevens, en aangevuld met een monitor voor de projecten die in gang zijn gezet door de regio. Daarnaast is de regio-indeling aangepast. De ETM'15 ging uit van de gemeente Giessenlanden, Gorinchem, Hardinxveld-Giessendam, Leerdam, Molenwaard en Zederik. In de tussentijd is in de regionale samenwerking een en ander veranderd. De actualisatie, de ETM'18, is daarom opgesteld voor de hiervoor genoemde gemeenten minus Hardinxveld-Giessendam, daarnaast komen Lingewaal en Vianen erbij. Voor de vergelijking in de tijd hebben we de cijfers en de veronderstellingen van destijds toegepast op de nieuwe regio-indeling. Waar het voor de analyse nodig is om de gegevens uit 2015 ook toe te passen op de nieuwe regio-indeling, of de gegevens uit 2018 op de oude regio-indeling, wordt dit expliciet in de notitie vermeld.

Deze notitie is te lezen als toelichting op de vier dashboards. Deze notitie start met een aantal conclusies en beschouwingen, waarna per dashboard een uitleg wordt gegeven bij de tabellen en grafieken die in de dashboards te zien zijn.

Verantwoording

De methodiek voor deze actualisatie is dezelfde als die van de ETM'15: de ETM is een scenariomodel en geen prognosemodel en is bedoeld om ontwikkelingsrichtingen te schetsen bij verschillende uitgangspunten. Het geeft geen exacte uitkomsten en er kunnen zodoende geen rechten aan ontleend worden. Net als bij de ETM'15 zijn waar nodig een aantal aannames gedaan om de regio's op gelijk niveau en met meest recente cijfers te vergelijken.

CONCLUSIES EN BESCHOUWINGEN:

Bij dashboard 1:

- De ontwikkelingen in de regio, op het gebied van werkgelegenheid, arbeidsproductiviteit en bruto regionaal product (BRP), zijn gunstig en lopen binnen de bandbreedte van de ambities in 2015. Het BRP laat, na de crisis, een flink stijgende lijn zien. Met name in de maritieme maakindustrie en overige maakindustrie, maar ook in de logistiek, toerisme en recreatie en water- en deltatechnologie is een flinke groei te zien. Deze groei is voornamelijk gerealiseerd door een toename in de arbeidsproductiviteit (toegevoegde waarde per werknemer). Wanneer

de arbeidsproductiviteit in de regio zich conform bovenregionale trends heeft ontwikkeld mogen we ervan uit gaan dat hier een stevige innovatie aan ten grondslag ligt in de verschillende sectoren. Het is goed om dit nader te toetsen in het bedrijfsleven binnen de regio: hypothese is dat er veel is geïnnoveerd in de regio. Omdat de arbeidsproductiviteit (een stijging ervan is meestal een teken van innovatie) alleen op bovenregionaal niveau bekend is, zijn er aanvullende gegevens op regionaal niveau nodig om deze hypothese te toetsen.

- De zakelijke dienstverlening is, naast de in 2015 geïdentificeerde stuwende sectoren agrifood, maritieme maakindustrie, water- en deltatechnologie, maakindustrie, bouwnijverheid, logistiek en toerisme en recreatie, ook een belangrijke sector voor economische groei in de regio. Deze sector heeft zich de afgelopen jaren sterk ontwikkeld en heeft voor de regio mogelijk veel potentie.

Bij dashboard 2:

- De werkgelegenheid daalde tot 2015, maar heeft daarna de stijgende lijn gevonden. De arbeidsdeelname is tussen 2013 en 2017 toegenomen (werkzame beroepsbevolking, netto arbeidsparticipatie gestegen, werkloosheid gedaald). Deze positieve ontwikkeling kent een kanttekening: deze extra werknemers hebben maar in beperkte mate werk gevonden binnen de eigen regio.

Bij dashboard 3:

- Hoewel de trend voor het BRP gunstig is, is het van belang om in te zetten op benutting van het arbeidspotentieel in de regio. De regio faciliteert als het ware de groei van het BRP met mensen van buiten de regio. De bron van extra arbeidskrachten uit de regio droogt echter op: er pendelen meer mensen de regio uit, de arbeidsparticipatie is al gegroeid, andere regio's zijn concurrenten voor arbeidskrachten, zeker in schaarste-sectoren, en hoe meer pendelaars de regio in hoe meer de infrastructuur onder druk komt te staan.

Bij dashboard 4:

- Met de inzet op projecten rond zij-instroom en de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt is de regio goed op weg om de economie verder te stimuleren en voldoende werknemers voor de regionale arbeidsmarkt te garanderen. De ontwikkeling van de afgelopen jaren (lichte toename werkgelegenheid, toename uitgaande en inkomende pendel, per saldo negatief pendelsaldo) laat echter zien dat er op het gebied van een woon- en leefklimaat en vestigingsklimaat voor bedrijven nog werk aan de winkel is. Waar de regio specifiek in zou moeten groeien op deze gebieden, bijvoorbeeld in bereikbaarheid of voorzieningen, kan duidelijk worden in het gesprek met regionale ondernemers. Daarnaast is aanvullend onderzoek nodig onder (potentiële) werknemers om achtergrond en motivatie van de arbeidspendel te achterhalen en wat de regio nodig heeft om hen in de regio te laten wonen en werken.
- Blijvende inzet op zij-instroom en aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt: het doorzetten van de ingezette lijn, is van belang. Daarbij is het van belang dat de inzet op een aantrekkelijk woon-

en vestigingsklimaat in de regio gelijke tred houdt met de ambities om geschikt arbeidspotentieel aan de regio te binden.

- Een volgende stap die de regio kan zetten is om op het gebied van de arbeidsmarkt tussen overheid, onderwijs en ondernemers tot minder vrijblijvende afspraken te komen waarin in gezamenlijkheid wordt gewerkt aan een goede aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt, een goed vestigingsklimaat voor bedrijven, en een prettig woon- en leefklimaat voor toekomstige werknemers. Wanneer de voortgang in de opgaven wordt gemonitord en ieders inzet niet-vrijblijvend is, kan de regio zich verder ontwikkelen. Wellicht is het mogelijk met een instrument als de regiodeal om hier bij het Rijk aanvullende investeringsmiddelen voor aan te vragen.

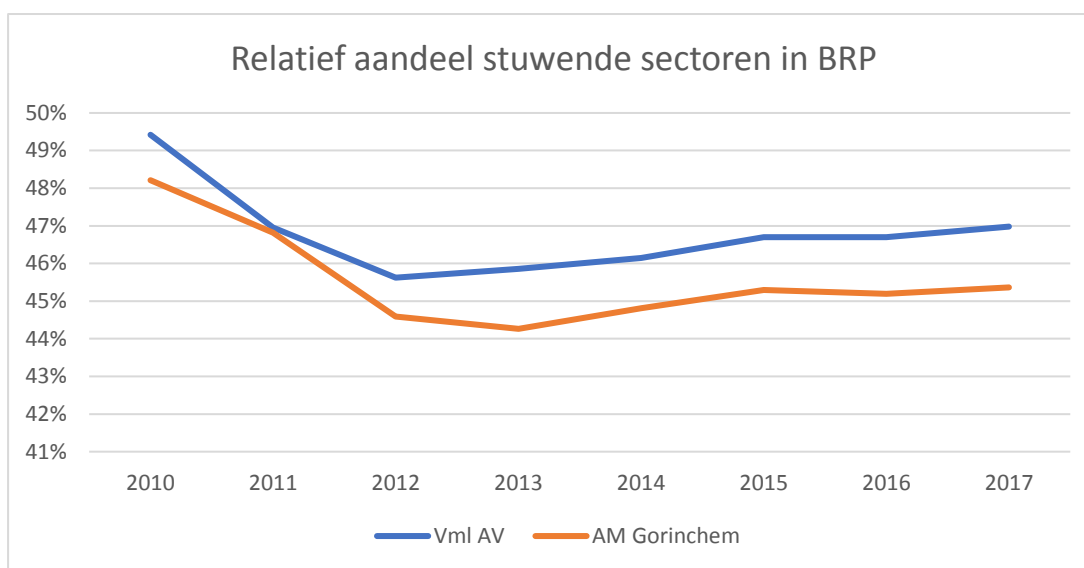
DASHBOARD 1: ONTWIKKELING BRUTO REGIONAAL PRODUCT

- In de ETM'15 lag de focus voor groei op agrifood, maritieme maakindustrie, water- en deltatechnologie, maakindustrie, bouwnijverheid, logistiek en toerisme en recreatie.
- Er was gekozen voor deze sectoren omdat het stuwende sectoren zijn, gezamenlijk goed voor relatief hoog aandeel van het BRP.
- In de ETM'15 was dit de maximale potentie:

	Bijdrage BRP 2013 (in mln.)	Potentie groei arbeidsproductiviteit	Potentie groei BRP (in mln.)	Potentie BRP 2025 (in mln.)
Agrifood	€ 247	40%	€ 131	€ 378
Water en deltatechnologie	€ 253	36%	€ 330	€ 583
Maritieme maakindustrie	€ 332	48%	€ 434	€ 766
Overige maakindustrie	€ 254	24%	€ 131	€ 385
Bouwnijverheid	€ 504	12%	€ 90	€ 594
Logistiek	€ 209	18%	€ 138	€ 347
Toerisme & recreatie	€ 72	25%	€ 22	€ 94
Overig	€ 2.660	14%	€ 382	€ 3.042
Totaal	€ 4.532		€ 1.657	€ 6.189

- Inmiddels zijn de economische cijfers bijgesteld, o.a. de arbeidsproductiviteit, wat nu zou leiden tot een andere inschatting van het BRP en de maximale potentie (zie bijlage).
- In de ETM'15 gold daarnaast ook een andere regio-indeling dan nu. De wijziging in regio-indeling leidt tot een iets ander profiel. Het belang van de watergebonden industrie in de regionale economie neemt iets af met de nieuwe regio-indeling waarin Hardinxveld-Giessendam niet meetelt. De regio heeft wel iets meer logistiek (Vianen) (circa 600 banen) en overige maakindustrie (Lingewaal) (circa 1.000 banen).
- Het BRP van de regio (nieuwe indeling) kent nog altijd relatief groot aandeel voor de stuwende sectoren uit de oude regio-indeling, zoals in onderstaande grafiek te zien is. De blauwe lijn is de oude regio-indeling, de oranje lijn is de nieuwe indeling. Het is daarom verantwoord om dezelfde indeling van sectoren (van stuwend en verzorgend/overig) te blijven gebruiken.

- De ambitie voor Alblasserwaard-Vijfheerenlanden was in de ETM'15 bepaald aan de hand van data over 2013. Bij toepassing van de maximale potentie per sector (toename productiviteit en BRP) op de nieuwe regio, zou dit in retrospect een maximale potentie betekenen van € 6,3 mld:

	Toegevoegde waarde per sector (in mln.)		Arbeidsprod per sector (in duidenden)	
	2013	2025	2013	2025
Agrifood	€ 141	€ 216	€ 59	€ 80
Water en deltatechnologie	€ 168	€ 388	€ 95	€ 130
Maritieme maakindustrie	€ 222	€ 513	€ 86	€ 128
Overige maakindustrie	€ 637	€ 961	€ 165	€ 195
Bouwnijverheid	€ 475	€ 560	€ 71	€ 88
Logistiek¹	€ 308	€ 512	€ 87	€ 109
Toerisme & recreatie²	€ 107	€ 139	€ 41	€ 43
Overig	€ 2.592	€ 2.964	€ 68	€ 78
Totaal (BRP)	€ 4.650	€ 6.252		

(*wegens bijstelling gegevens (andere definities, afbakening sectoren, naberekeningen etc.) komen productiviteitscijfers niet overeen met die in eerdere ETM)

¹ Vervoer en opslag

² Inclusief horeca

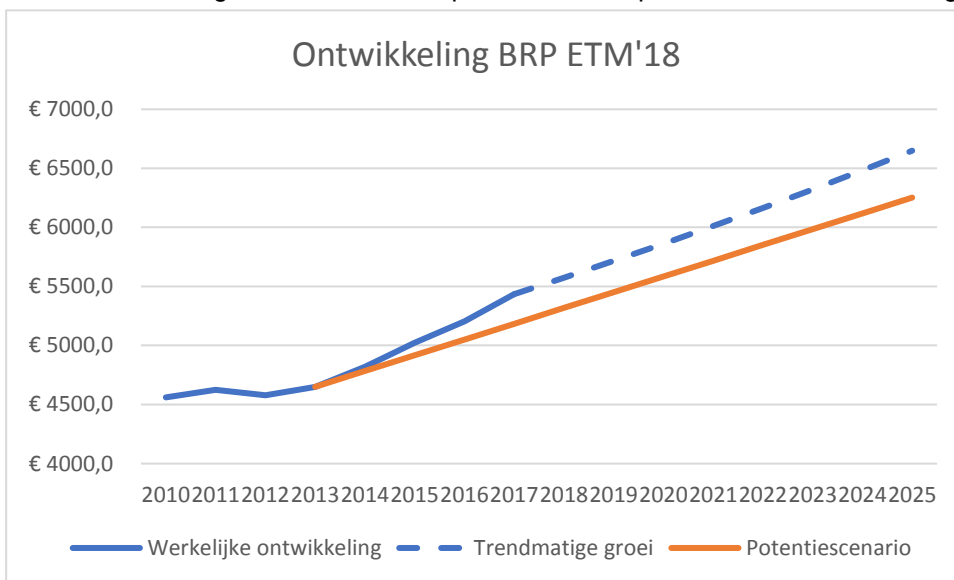
Economisch profiel en potentie

Binnen de agrarische sector in Alblasserwaard-Vijfheerenlanden zijn de melkveehouderij en de fruitteelt de belangrijkste bedrijfstypen. Fa. de Jong fruitteelt-, handel- en transport is de grootste fruithandelaar van de regio. Royal Bel Leerdammer B.V. is het grootste voedingsmiddelenbedrijf van de regio. Onder water- en deltatechnologie worden bedrijven verstaan die actief zijn in waterzuiveringstechnologie en –installaties, het ontwikkelen en toepassen van drainagetechnieken (bijv. om grond bouwklaar te maken) en de aanleg en onderhoud van leidingen. Er zijn een aantal adviesbureaus in Alblasserwaard-Vijfheerenlanden zoals RPS en Nebest die kennis en kunde in huis hebben van deze sector. De maritieme maakindustrie bestaat uit scheepsbouw en maritieme toeleveranciers. De scheepsbouw is breder en meer divers dan vaak wordt aangenomen, want de bouw van een jacht is heel wat anders dan de bouw van een baggerschip. Een voorbeeld van een bedrijf is Damen Shipyards. In Alblasserwaard-Vijfheerenlanden is er ook overige maakindustrie. Binnen deze sector vallen bedrijven van de chemische industrie tot de glasindustrie in Leerdam tot meubelvervaardiging. Daarnaast zijn in de regio bedrijven gevestigd die fabriceren voor de scheepsbouw en offshore maar ook breder actief zijn met toepassingen voor bruggen en helipads (vervaardiging en installatie). Een voorbeeld van een bedrijf in deze sector is Bayards (aluminium constructie). De bouwnijverheid is een belangrijke sector voor Alblasserwaard-Vijfheerenlanden, maar in lijn met het landelijk beeld is het een aantal jaar minder goed gegaan met de bouw. Met het slim toepassen van prefab concepten, flexibele bouw, mogelijkheden in 3D-printing en duurzaamheidstoepassingen is het mogelijk je als bedrijf te onderscheiden en stevig te groeien. Voor de logistieke sector is de ligging van Alblasserwaard-Vijfheerenlanden gunstig, op de as Rotterdam-Venlo en nabij het logistieke knooppunt Rivierenland. Ook hebben de ontwikkelingen in de (maritieme) maakindustrie en agrifood in het potentiescenario een positief effect op de logistieke sector. Toerisme & recreatie heeft ook potentie in Alblasserwaard-Vijfheerenlanden. Met de molens van Kinderdijk, glasstad Leerdam, de vestingsteden en het landschappelijke heeft Alblasserwaard-Vijfheerenlanden voldoende te bieden aan toeristen en recreanten.

- Per sector is vervolgens ook terug te rekenen hoeveel mensen er in 2025 nodig zijn. In totaal zijn dat er ca. 5.350 meer dan dat er in 2013 waren.

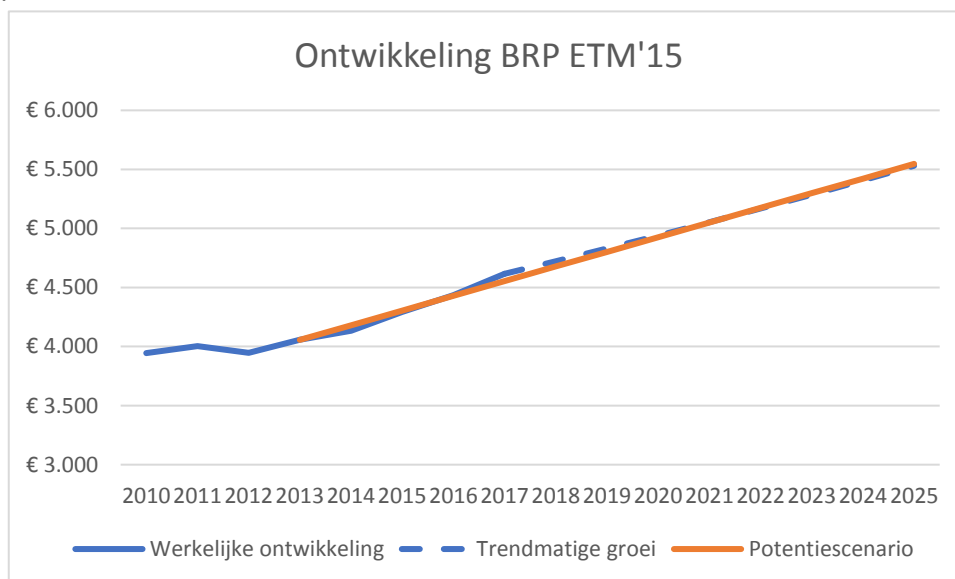
	2013	2025	Toe- of afname
Agrifood	2.471	2.700	229
Water en deltatechnologie	1.766	2.985	1.219
Maritieme maakindustrie	2.570	4.006	1.436
Overige maakindustrie	3.853	4.930	1.077
Bouwnijverheid	6.723	6.360	-363
Logistiek	3.526	4.693	1.167
Toerisme & recreatie	2.628	3.239	611
Overig	38.017	37.997	-20
Totaal	61.554	66.909	5.355

- Inmiddels is het 2018 en de economie heeft niet stilgestaan, zeker de meest recente jaren niet. Hieronder wordt bekeken in hoeverre de regio op koers ligt om de maximale potentie te verzilveren. Belangrijke disclaimer is dat voor de regio geen standaardgegevens beschikbaar zijn, daarom is telkens een inschatting gemaakt. Dit is gedaan op basis van het aantal arbeidsplaatsen en een inschatting van de productiviteit, gebaseerd op het laagste schaalniveau waar wel gegevens voor beschikbaar zijn, namelijk de COROP-regio Zuidoost Zuid-Holland. De meeste gemeenten in de regio maken hier deel van uit. Voor de sectoren agrifood, water- en deltatechnologie en maritieme maakindustrie zijn landelijke kengetallen gebruikt, omdat deze specifieke sectoren niet naar regio's worden uitgesplitst.
- De ontwikkeling van het BRP ten opzichte van het potentiescenario is als volgt:

- We zien hier dat het BRP de afgelopen jaren wat harder groeide dan verwacht was, op basis van de maximale potentie van de regionale economie. De regionale economie groeide ook harder dan gemiddeld in Nederland (14% tov 11% tussen 2010 en 2016). Als de groei zich trendmatig voortzet, dan zou het BRP in 2025 licht hoger uitkomen dan verwacht in het potentiescenario. Het lijkt erop dat de regio nu profiteert van het herstel na de crisis. Per saldo is er echter vooralsnog geen reden de groeiverwachting en de BRP-ambitie bij te stellen.

- Ter vergelijking is hier ook nog de ontwikkeling gebaseerd op de ETM'15 met de oude indeling weergegeven. Hier is ook groei zichtbaar, die eigenlijk glad loopt met het maximale potentiescenario:

- De relatief sterkste groei in de regio sinds 2013 is te zien in de maritieme maakindustrie en de overige maakindustrie. Ook de logistiek, toerisme en recreatie en water- en deltatechnologie laten een stevige groei zien. Deze sectoren in de regio zijn harder gegroeid dan gemiddeld in Nederland.

	2013	2017	Toename	Potentie	Resterend
Agrifood	€ 141	€ 163	€ 22 (16%)	€ 216	€ 53
Water en deltatechnologie	€ 168	€ 201	€ 33 (20%)	€ 388	€ 187
Maritieme maakindustrie	€ 222	€ 275	€ 53 (24%)	€ 513	€ 238
Overige maakindustrie	€ 637	€ 793	€ 156 (24%)	€ 961	€ 168
Bouwnijverheid	€ 475	€ 532	€ 57 (12%)	€ 560	€ 28
Logistiek	€ 308	€ 371	€ 63 (20%)	€ 512	€ 141
Toerisme & recreatie	€ 107	€ 131	€ 24 (22%)	€ 139	€ 8
Overig	€ 2.592	€ 2.969	€ 377 (15%)	€ 2.964	€ -5
<i>Zakelijke dienstverlening</i>	€ 388	€ 507	€ 119 (30%)		
<i>Overheid</i>	€ 156	€ 152	€ -4 (-2%)		
<i>Onderwijs</i>	€ 213	€ 240	€ 27 (13%)		
<i>Gezondheidszorg</i>	€ 447	€ 486	€ 39 (9%)		
<i>Informatie en communicatie</i>	€ 238	€ 281	€ 43 (18%)		

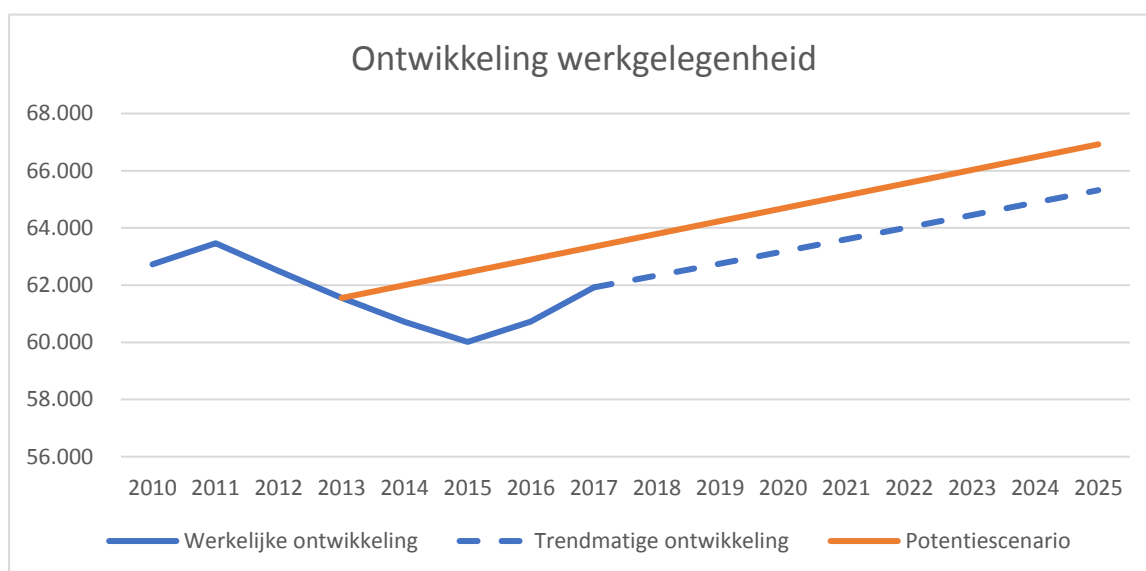
<i>Handel</i> ³	€ 963	€ 1.110	€ 147 (15%)
<i>Overig</i>	€ 188	€ 194	€ 6 (3%)
Totaal	€ 4.650	€ 5.435	€ 785 (17%)

- Daarnaast is te zien dat de overige sectoren de maximale potentie al volledig gerealiseerd hebben. Ten opzichte van het potentiescenario heeft hier een relatief sterke groei plaatsgevonden. Dit beeld wisselt per sector. De zorg is een grote sector in de regio (circa 8.000 werknemers) en is tussen 2010 en 2015 licht gestegen in toegevoegde waarde in de regio, voornamelijk door groei van het aantal werknemers (+500). In de zakelijke dienstverlening is een groei van 30% in toegevoegde waarde te zien, door zowel een groei in werknemers als in de arbeidsproductiviteit. Hypothese zou kunnen zijn dat met uitbreiding van de regio naar Vianen deze sector voor de regio belangrijk en wellicht zelfs stuwend kan zijn. Innovatieve bedrijven als Nebest (nieuwe inspectietechnieken voor architecten en ingenieurs) en NedGraphics B.V. (dienstverlening in verkeerstechnische software) kunnen daarin toonaangevend zijn. De industriële (stuwende) sectoren zitten ondanks de mooie groeicijfers nog een stuk verder af van de maximale potentie.

³ Groothandel, detailhandel en reparatie van auto's

DASHBOARD 2: ONTWIKKELING ARBEIDSMARKT

- In onderstaande grafiek is te zien dat de werkgelegenheid tijdens de crisisjaren is afgenomen, maar sinds het dieptepunt in 2015 weer gestaag toeneemt, maar minder sterk groeit dan we verwachtten gegeven het potentiescenario. Als de trend van de afgelopen drie jaar zich doorzet, komt de werkgelegenheid in de regio in 2025 uit op circa 65.300, 1.600 werknemers minder dan berekend voor het potentiescenario.

- Het BRP is de afgelopen jaren sterker gegroeid dan de werkgelegenheid. Dat duidt erop dat dit gepaard is gegaan met sanering (tijdens de crisis) en ook slimmer werken (een stijging van de arbeidsproductiviteit per werknemer). Als we naar de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de afzonderlijke sectoren kijken en dat afzetten tegen de maximale potentie uit de ETM'18 dan zien we het onderstaande beeld:

<i>Ontwikkeling werknemers tov potentiescenario</i>	2013	2017	Ontwikkeling	% groei	Potentie	Te realiseren
Agrifood	2.471	2.516	45	1,8%	2.700	184
Water en deltatechnologie	1.766	1.941	175	9,9%	2.985	1.044
Maritieme maakindustrie	2.570	2.787	217	8,4%	4.006	1.219
Overige maakindustrie	3.853	3.381	-472	-12,3%	4.930	1.549
Bouwnijverheid	6.723	6.684	-39	-0,6%	6.360	-324
Logistiek	3.526	3.481	-45	-1,3%	4.693	1.212
Toerisme & recreatie	2.628	2.822	194	7,4%	3.239	417
Overig	38.013	38.308	295	0,8%	37.997	-311
<i>Zakelijke dienstverlening</i>	4.711	5.355	644	13,7%		
<i>Overheid</i>	2.030	1.756	-274	-13,5%		

Onderwijs	3.413	3.366	-47	-0,0%		
Gezondheidszorg	8.790	8.625	-165	-0,0%		
Informatie en communicatie	2.551	2.697	146	0,1%		
Handel	13.062	13.070	8	0,0%		
Overig	3.456	3.439	-17	-0,0%		
Totaal	61.550	61.920	370	0,6%	66.909	4.989

- Tussen 2013 en 2017 is het totaal aantal banen in de regio met ca. 400 toegenomen. Wel is een afname te zien in met name de overige maakindustrie, maar ook in de bouwnijverheid en de logistiek is het aantal banen gedaald. In de water- en deltatechnologie en de maritieme maakindustrie is een stijging van de werkgelegenheid te zien. In vrijwel alle sectoren blijft het aantal werknemers achter bij het aantal benodigde werknemers uit het maximale potentie scenario uit de ETM'18. Wel lukt het om de economische potentie te realiseren, met minder mensen dus. Hypothese zou zijn dat in de regio veel geïnnoveerd is de afgelopen jaren. Omdat de arbeidsproductiviteit (een stijging ervan is meestal een teken van innovatie) alleen op bovenregionaal niveau bekend is, zijn er aanvullende gegevens op regionaal niveau nodig om deze hypothese te toetsen.
- Om innovatiever te werken zijn niet per se alleen hoog opgeleide kenniswerkers nodig. Deze heb je wellicht nodig om de innovatie te doen, maar als die vervolgens succesvol wordt toegepast of kan worden vermarkt, kan dat ook werkgelegenheid genereren op andere niveaus. In de ETM'15 is destijds ook een inschatting gemaakt van het benodigde niveau van de extra werknemers die nodig zouden zijn om de maximale potentie te kunnen realiseren⁴. En vervolgens waar die werknemers vandaan zouden moeten komen. Als we een vergelijkbare rekensom toepassen voor de ETM'18, zou die verdeling er ongeveer zo uit zien:

<i>Herkomst extra werknemers 2013-2025</i>	Zij-instroom	Talent behouden	Pendel	Overig NL	Overig EU	Mondiaal	Totaal
Opleidings-niveau vanaf hbo	779	213	213	85	171	171	1.632
Opleidings-niveau t/m mbo niveau 4	1.174	707	193	64	257	64	2.459
Opleidings-niveau t/m mbo niveau 1	603	496	33	0	132	0	1.264
Totaal	2.556	1.416	439	149	560	235	5.355

⁴ De ETM'15 ging uit van 5.700 extra werknemers, met de actualisatie en nieuwe regio-indeling is dit bijgesteld naar 5.355.

- Inschatting is dat ruim 80% van de extra werknemers die de regio tot 2025 nodig heeft in het maximale potentiescenario uit de regio zelf benut kan worden, hetzij uit zij-instroom, hetzij uit studenten uit de regio die de arbeidsmarkt betreden, hetzij uit werknemers uit de regio die nu nog buiten de regio werken. Het overige deel komt van buiten de regio of zelfs buiten Nederland. We gaan dan wel uit van een arbeidsparticipatie van 70% en een actief arbeidsmarktbeleid om zij-instroom te bevorderen, talenten aan de regio te binden en zoveel mogelijk werknemers die in de regio wonen er ook te laten werken. Daarnaast is om-, her- en bijscholing van belang om de extra krachten op de goede plek en goed toegerust aan het werk te brengen. Ook voor het bestaande personeelsbestand blijft scholing belangrijk, om niet op andere regio's achter te gaan lopen.

DASHBOARD 3: ARBEIDSMARKTRESULTATEN 2013-2017

- Er is geen data beschikbaar om de precieze ontwikkeling van de herkomst van arbeidskrachten de afgelopen jaren te achterhalen, maar hieronder wordt met andere data wel onderzocht of we indicaties hebben die een bepaalde richting uitwijzen.
- Als we naar de beroepsbevolking, en dan met name de werkzame beroepsbevolking, in de regio kijken dan zien we dat deze harder toeneemt dan de werkgelegenheid:

	2013	2014	2015	2016	2017
Potentiele beroepsbevolking	106.000	106.000	106.000	106.000	107.000
Beroepsbevolking	77.000	74.000	74.000	75.000	77.000
Waarvan werkzaam:	71.000	71.000	72.000	73.000	74.000
Als werknemer	60.000	59.000	60.000	60.000	61.000
Als zelfstandige	13.000	12.000	10.000	14.000	14.000
Waarvan niet-werkzaam	4.000	4.000	4.000	4.000	2.000
Werkloosheidspercentage (%)	5,2	5,4	5,4	5,3	2,6
Niet-beroepsbevolking	31.000	31.000	31.000	31.000	31.000
Bruto arbeidsparticipatie (%)	72,6	69,8	69,8	70,8	72,0
Netto arbeidsparticipatie (%)	67,0	67,0	67,9	68,9	69,2

(cijfers afkomstig van CBS, omdat in CBS wordt afgerond op duizendtallen zijn percentages niet accuraat. Werkloosheidspercentage en arbeidsparticipatie moeten daarom met bepaalde marge genomen worden)

- Zichtbaar is dat de arbeidsdeelname van mensen in de regio toeneemt. De werkzame beroepsbevolking is met ca. 3.000 toegenomen, het werkloosheidspercentage is afgenomen en ook de netto arbeidsparticipatie (het aandeel van de potentiële beroepsbevolking dat ook daadwerkelijk een baan heeft) is gestegen. Vergeleken met de rest van Nederland presteert de regio op deze onderdelen ook beter dan gemiddeld.

- Dat het aantal werkenden harder stijgt dan het aantal banen, moet eigenlijk wel betekenen dat meer mensen werk hebben gevonden buiten de eigen regio. Deze conclusie wordt ondersteund door de pendelcijfers (helaas maar beschikbaar tot en met 2016). Het CBS gebruikt voor deze cijfers een andere bron dan voor andere arbeidsmarktgegevens, deze wijken af van bovenstaande, maar de trend is duidelijk:

Pendelcijfers	2013	2016	2013-2016
Aantal banen in de regio:	65.700	63.600	-2.100
Aantal werknemers woonachtig in de regio:	65.900	67.700	1.800
-Aantal werknemers dat woont en werkt in de regio	33.100	29.300	-3.800
-Aantal werknemers woonachtig binnen de regio dat werkt buiten de regio	32.800	38.400	5.600
-Aantal werknemers dat woont buiten de regio en werkt binnen de regio	32.600	34.300	1.700
-Saldo inkomende en uitgaande pendel (negatief=meer werknemers verlaten elke dag voor werk de regio dan dat er werknemers de regio inkomen)	-200	-4.100	-3.900

- In 2013 werkte ca. 50% van de werkenden in de eigen regio, tegelijkertijd werd ook iets meer dan 50% van de banen door werknemers uit de eigen regio ingevuld. Het pendelsaldo was netto -200 (er gingen 200 werknemers meer de regio uit dan erin kwamen). Voor de cijfers in 2016 valt op dat zowel het aantal banen dat door mensen van buiten de regio wordt ingevuld, is toegenomen als het aantal mensen dat buiten de regio werkt. Dat heeft ertoe geleid dat het pendelsaldo in 2016 -4.100 was.
- Volgens betrokkenen is het goed mogelijk dat inwoners tijdens de crisis een baan buiten de regio vonden en nu niet verhuizen door binding met de regio (door bijvoorbeeld sociaal netwerk of een koopwoning).
- Interessant is daarbij om te zien waar de werknemers vandaan komen en naartoe gaan:

Top 5 gemeenten inkomend 2013		Top 5 gemeenten inkomend 2016	
Werkendam	1.700	Utrecht (gemeente)	1.900
Utrecht (gemeente)	1.600	Hardinxveld-Giessendam	1.600
Hardinxveld-Giessendam	1.500	Dordrecht	1.600
Rotterdam	1.000	Werkendam	1.300
Woudrichem	1.000	Rotterdam	1.300
Top 5 gemeenten uitgaand 2013		Top 5 gemeenten uitgaand 2016	
Utrecht (gemeente)	4.200	Utrecht (gemeente)	5.100
Nieuwegein	2.300	Rotterdam	2.600
Rotterdam	2.100	Nieuwegein	2.000

Dordrecht	2.000	Dordrecht	1.800
Sliedrecht	1.700	Sliedrecht	1.800

- Zichtbaar is dat door de jaren heen minder werknemers uit Werkendam en Woudrichem in de Arbeidsmarktregio Gorinchem zijn gaan werken en meer mensen uit Utrecht, Dordrecht en Rotterdam in de regio werken. Utrecht was in 2013 al de grootste trekker en dat is alleen maar toegenomen. Het belang van Nieuwegein is relatief afgenomen, terwijl Rotterdam juist meer mensen uit de Arbeidsmarktregio Gorinchem trekt.
- Het is niet mogelijk te achterhalen in welke sectoren en op welk niveau de inkomende en uitgaande werknemers actief zijn. Over het algemeen is de reisbereidheid van hoger opgeleiden hoger. Meer mobiliteit kan een indicatie zijn dat de beroepsbevolking in de Arbeidsmarktregio Gorinchem gemiddeld hoger opgeleid wordt. Cijfers over het beroepsniveau⁵ van werkzame beroepsbevolking lijken ook die kant op te wijzen, maar de trend moet zich nog wat jaren doorzetten om dit echt hard te kunnen concluderen:

Werkzame beroepsbevolking	2013	2014	2015	2016	2017
Beroepsniveau 1+2⁴	42.000	41.000	43.000	44.000	43.000
Beroepsniveau 3+4	29.000	31.000	29.000	29.000	32.000
Beroepsniveau onbekend	0	0	1.000	1.000	0

- Deze ontwikkeling zou ook de hypothese kunnen ondersteunen dat er veel innovatie plaatsgevonden heeft in de regio de afgelopen jaren. Deze hypothese is te toetsen met data over het beroepsniveau van de banen in de regio.
- Als we terugkomen op de tabel met de onderverdeling van extra benodigde werknemers en waar die vandaan komen, dan kunnen we op basis van het bovenstaande een paar voorzichtige conclusies trekken:

	Zij- instroom	Talent behouden	Pendel	Overig NL	Overig EU	Mondiaal	Totaal
Opleidings- niveau vanaf hbo	779	213	213	85	171	171	1.632
Opleidings- niveau t/m mbo niveau 4	1.174	707	193	64	257	64	2.459
Opleidings- niveau t/m mbo niveau 1	603	496	33	0	132	0	1.264
Totaal	2.556	1.416	439	149	560	235	5.355

⁵ Beroepsniveau 1: eenvoudige routinematige taken; elementair of lager onderwijsniveau vereist. Beroepsniveau 2: weinig tot middelmatig complexe taken; lager of middelbaar onderwijsniveau vereist.

Beroepsniveau 3: complexe taken; middelbaar of hoger onderwijsniveau vereist.

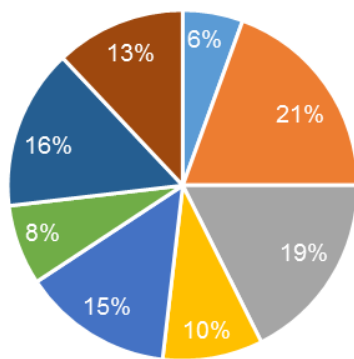
Beroepsniveau 4: zeer complexe gespecialiseerde taken; hoger of wetenschappelijk onderwijsniveau vereist.

- Met de zij-instroom lijkt het goed te gaan: de werkloosheid neemt af en de arbeidsparticipatie neemt toe. Wel is het de vraag of deze mensen in de Arbeidsmarktregio Gorinchem aan de slag gaan of juist daarbuiten.
- Daarnaast is er nog wat te winnen in de participatie van de potentiële beroepsbevolking, bijvoorbeeld bij mensen die door de crisis het zoeken naar werk hebben opgegeven. Deze groep laten participeren kan de regio verder in de richting brengen van de regio-ambitie van 70% netto-participatie en de ambitie van de Nederlandse overheid van 75% in 2025.
- In het behouden van talent en het beïnvloeden van het pendelsaldo kunnen nog de nodige slagen gemaakt worden. Zichtbaar is dat er meer mensen buiten de eigen regio werken, maar ook dat er meer mensen naar de regio toekomen om te werken. Niet alles is een op een uitwisselbaar natuurlijk, maar je zou denken dat daar iets mogelijk moet zijn.
- Als we naar het beroepsniveau van de werkzame beroepsbevolking in de regio kijken dan zien we dat relatief meer mensen aan het werk zijn op een hoger beroepsniveau. Dat kan betekenen dat het aantal hoger opgeleiden toeneemt (is een landelijke trend, dus dat is mogelijk), maar tegelijkertijd kan het betekenen dat het aantal banen voor lager opgeleiden afneemt. Daar blijft een belangrijke uitdaging liggen voor de regio.
- Aanvullend onderzoek onder de pendelaars is nodig om meer inzicht te krijgen in de sectoren waarin en op welk niveau ze werkzaam zijn en wat de motivatie is om te pendelen.

DASHBOARD 4: PROJECTENMONITOR: HEBBEN WE HET VERSCHIL GEMAAKT?

- In ETM'15 zijn verschillende acceleratie-effecten geïdentificeerd die investeringen in de economie maximaal laten renderen:

Relatief maximaal rendement investeringen

- Samenwerking triple helix
- Versterken innovatief vermogen
- Verbinding sectoren: cross-overs
- Regiomarketing
- Onderwijs & arbeidsmarkt
- Zij-instroom
- Omgevingsfactoren
- Maximaal groeiscenario CPB

Bijdrage aan mogelijk maximaal rendement investeringen	
Acceleratie-effect	Maximaal effect
Samenwerking triple helix	6%
Versterken innovatief vermogen en ketendichtheid	21%
Verbinding sectoren: cross-overs	19%
Regiobranding	10%
Onderwijs & arbeidsmarkt	15%
Zij-instroom	8%
Omgevingsfactoren	16%
Maximaal groeiscenario CPB	13%
Totaal (cumulatief)	108%

- Op het niveau van de regio wordt ervoor gekozen met publieke investeringen vooral in te zetten op de arbeidsmarkteffecten: 'zij-instroom' en 'onderwijs & arbeidsmarkt'. De reden hiervoor is dat overheden, bedrijfsleven en onderwijspartijen hier samen op kunnen sturen. Beleidsmatig, met middelen en faciliterend. Voor de overige acceleratie-effecten wordt vooral gekozen dit bij de individuele bedrijven of samenwerkende bedrijven binnen de keten te laten. De stuwende sectoren in de regio maken deel uit van grotere clusters in omliggende regio's.
- Alleen in de sector toerisme en recreatie wordt ook ingezet op het versterken van het innovatief vermogen en de ketendichtheid binnen de sector met projecten, weergegeven in het meerjarenprogramma Groen Verbindt.
- Van de 21 projecten die bij ons bekend zijn, zijn er 15 gericht op een van de arbeidsmarkteffecten, oftewel twee-derde. Daarnaast zijn er 2 gericht op het versterken van de samenwerking in de triple helix (3 o's). 4 projecten richten zich op het versterken van het innovatief vermogen, 3 van deze projecten zijn specifiek voor de sector toerisme en recreatie. Het gaat om onder andere het ontwikkelfonds Alblasserwaard-Vijfheerenlanden, de matchmaker, het werkgeversservicepunt en de diverse projecten van gemeenten voor betere aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt.
- Met de 21 projecten in de regio is een investering gemoeid van bijna € 11 miljoen. Daarvan gaat zo'n € 9,5 miljoen naar de sector toerisme en recreatie. De rest van de investeringen is gericht op arbeidsmarkteffecten, voor een deel speciaal gericht op de technische sectoren en voor een deel breed op alle sectoren.
- In de regio wordt extra sprongkracht gerealiseerd door met de projecten een vliegwiel op gang te brengen. Inschatting op basis van kengetallen en slagingskansen is dat het structurele effect op de economie van deze 21 projecten kan worden geraamd op een structureel effect van jaarlijks ca. € 20 miljoen vanaf 2025.
- Maar er is meer nodig om de ambitie uit de ETM te halen. Als we de conclusies over de arbeidsmarkt erbij pakken, dan zien we dat er nog vooral in de onderdelen talent behouden en het beïnvloeden van de pendel nog winst te behalen is. De extra arbeidskrachten dichtbij huis, uit de eigen regio, vinden, is niet alleen gunstig voor de economie, maar ook nog eens duurzamer (want minder pendelkilometers). Om dat te realiseren, is het nodig om de regio aantrekkelijker te maken voor mensen om te wonen (werknemers die nu elders wonen) of mensen meer bekend maken met het werk dat in de regio te vinden is (inwoners die nu in een andere regio werken). Dat zit vooral in het acceleratie-effecten regiomarketing en omgevingsfactoren (het woon- en leefklimaat in de regio).
- Zeker nu de economie op volle toeren draait, is het van groot belang om als regio concurrerend te blijven. Concurrerend zijn betekent niet alleen het juiste aanbod aan werk hebben. Het betekent ook zo goed mogelijk presteren op aspecten zoals woon- en leefklimaat en bereikbaarheid. Deze elementen gaan een steeds belangrijkere rol spelen als talent de banen voor het uitkiezen heeft. Dit talent kan namelijk ook kiezen voor een baan buiten de regio, waar het misschien prettiger wonen is of waar de bereikbaarheid gegarandeerd is. Wanneer de eigen regio een optimaal woon- en leefklimaat heeft, kan het benodigde talent zo goed mogelijk aan de regio gebonden worden.

- Met de zij-instroom ligt de regio goed op stoom, dat is vooral een kwestie van doorzetten. Kunst daarbij is om in deze economisch gunstige omstandigheden juist die mensen die bijvoorbeeld al waren gestopt met het zoeken naar werk, te proberen aan het werk te helpen.
- Als daarmee wordt bereikt dat er meer mensen in de regio aan het werk worden geholpen (op basis van de ambities uit de ETM, zie hieronder, minus wat er met de gestarte projecten al wordt beoogd) kan dat in potentie nog eens 3.500 extra werknemers voor de regio, oftewel € 115 miljoen opleveren voor het BRP in 2025. Inschatting op basis van benchmarks is dat dit om circa € 60 miljoen investeringen vraagt, op het gebied van arbeidsmarkt en woon- en leefklimaat.

	Zij- instroom	Talent behouden	Overig NL	Pendel	Overig EU	Mondiaal	Totaal
Totaal	2.556	1.416	149	439	560	235	5.355

- Dan ligt de regio naar verwachting qua arbeidsmarkt op koers om de gestelde ambities te realiseren. We houden dan rekening met het vliegwieleffect van deze investeringen op de economie als geheel. Immers, een goed functionerende arbeidsmarkt en onderwijssysteem hebben niet alleen een direct effect op het aantal banen, maar maken de regio als geheel ook aantrekkelijker als vestigingsplek. Op andere vlakken zoals ketendichtheid, innovatie en crossovers ligt er natuurlijk ook een belangrijke uitdaging die buiten het werkveld van de arbeidsmarktregio ligt.

BIJLAGE

- Door bijgestelde arbeidsproductiviteit per sector, een nieuwe inschatting van het BRP van de voormalige regio Alblasserwaard-Vijfheerenlanden. Tevens een nieuwe inschatting van de maximale potentie:

	Toegevoegde waarde per sector (in mln.)		Arbeidsprod per sector (in duizenden)	
	2013	2025	2013	2025
Agrifood	€ 133	€ 204	€ 59	€ 82
Water en deltatechnologie	€ 186	€ 428	€ 95	€ 130
Maritieme maakindustrie	€ 261	€ 601	€ 86	€ 128
Overige maakindustrie	€ 469	€ 708	€ 165	€ 195
Bouwnijverheid	€ 470	€ 553	€ 71	€ 88
Logistiek	€ 263	€ 437	€ 87	€ 109
Toerisme & recreatie	€ 79	€ 103	€ 41	€ 43
Overig	€ 2.196	€ 2.512	€ 68	€ 78
Totaal (BRP)	€ 4.057	€ 5.547		